

Łukasz Jurek

DEMOGRAFICZNE UWARUNKOWANIA ZMIAN SPOŁECZNYCH I EKONOMICZNYCH W REGIONIE AZJI I PACYFIKU

1. Wstęp

Spółeczeństwa całego świata stoją obecnie przed wyzwaniami, jakie niesie ze sobą drugie przejście demograficzne. Jednym z tych wyzwań jest starzenie się ludności. Demograficzne starzenie się jest procesem globalnym, jednak stopień jego zaawansowania nie jest na całym świecie jednakowy. Szczególnie intensywny wydaje się on w regionie Azji i Pacyfiku. Obecnie najszybciej starzeją się kraje nazywane azjatyckimi tygrysami, gdzie efektem zmian ekonomicznych było gwałtowne wydłużanie się średniego trwania życia (powodujące starzenie się od góry piramidy wieku) oraz znaczny spadek poziomu dzietności (powodujące starzenie się od dołu piramidy wieku). Te przeobrażenia w strukturze wiekowej ludności nie mogą pozostać bez wpływu na sytuację gospodarczą czy społeczną w omawianym regionie.

Głównym celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zmian społecznych i ekonomicznych w regionie Azji i Pacyfiku, będących konsekwencją tamtejszych przeobrażeń demograficznych. Artykuł składa się z trzech zasadniczych części. W pierwszej z nich demograficzne starzenie się zostanie przedstawione jako proces globalny. Druga część poświęcona zostanie analizie sytuacji demograficznej regionu Azji i Pacyfiku, jej faktycznym oraz prognozowanym zmianom. Na tej podstawie, w części trzeciej artykułu, ukazane zostaną społeczne oraz gospodarcze wyzwania, jakie niosą ze sobą te przeobrażenia w strukturze wiekowej ludności.

2. Procesy demograficzne we współczesnym świecie

Wiek XX i XXI to okres intensywnie postępującego procesu demograficznego starzenia się¹. Obecnie na świecie żyje pół miliarda osób starych. Stanowi to dwie trzecie całkowitej liczby osób starych, które kiedykolwiek żyły na świe-

¹ W ujęciu demograficznym przez proces starzenia się należy rozumieć zmiany dokonujące się w strukturze wieku ludności polegające na wzroście udziału ludzi starych w ogólnej liczbie ludności. E. Frątczak, *Proces starzenia się ludności Polski a proces urbanizacji*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa 1984, s. 9.

cie². Z prognozy demograficznej przeprowadzonej przez Organizację Narodów Zjednoczonych wynika, że w roku 2050 całkowita liczba osób w wieku 60 lat i więcej wyniesie 2 mld, co oznacza dziesięciokrotny wzrost w stosunku do roku 1950. W tym okresie udział tych osób w populacji wzrośnie prawie trzykrotnie z 8,1 do 21,8%, a średnia wieku światowej populacji podniesie się z 24 do 38 lat³ (dla zilustrowania zmian zachodzących w strukturze wiekowej ludności zwykło się używać angielskojęzycznych określeń *a demographic agequake* lub *a new international population order*⁴).

Demograficzne starzenie się spowodowane jest z jednej strony stopniowym wydłużaniem się przeciętnego czasu życia (przez co okresu starości dożywają coraz większe grupy ludzi, tzw. starzenie się od góry piramidy wieku), z drugiej natomiast spadkiem dzietności (przez co zwiększa się stosunek liczby osób starych względem młodszych generacji, tzw. starzenie się od dołu piramidy wieku). S. Golinowska twierdzi, że „pierwszy proces – bardzo pozytywny w swym wyrazie – dokonuje się w rezultacie wzrostu dobrobytu (...), postępów medycyny oraz upowszechnienia zabezpieczenia społecznego obejmującego także opiekę zdrowotną. Drugi proces (...) mimo że w indywidualnych przypadkach jest to niejednokrotnie wynik odpowiedzialnych decyzji rodziców, jest procesem negatywnym. Wpływa bowiem na powstawanie dysproporcji rozwojowych o bardzo poważnych skutkach dla możliwości osiągnięcia zrównoważonego wzrostu i harmonii w rozwoju społeczeństw”⁵.

Demograficzne starzenie się dotyczy populacji całego świata, jest więc procesem globalnym (*global ageing*). Stopień jego zaawansowania nie jest jednak wszędzie jednakowy. W regionach wysoko rozwiniętych (Europa, Ameryka Południowa, Australia z Nową Zelandią, Japonia) stopa starości⁶ kształtuje się na zdecydowanie wyższym poziomie (obecnie prawie trzy razy) niż w regionach słabiej rozwiniętych (Afryka, Azja bez Japonii, Ameryka Łacińska, Karaiby). Można zatem stwierdzić, że stopa starości uzależniona jest od poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Wyższy poziom rozwoju to wyższy poziom życia i większa szansa dożycia okresu starości, co zwiększa liczbę ludzi starych.

W regionach zarówno wysoko, jak i słabo rozwiniętych stopa starości systematycznie wzrasta (rys. 1). Jest to konsekwencją postępu w medycynie oraz ogólnie

---

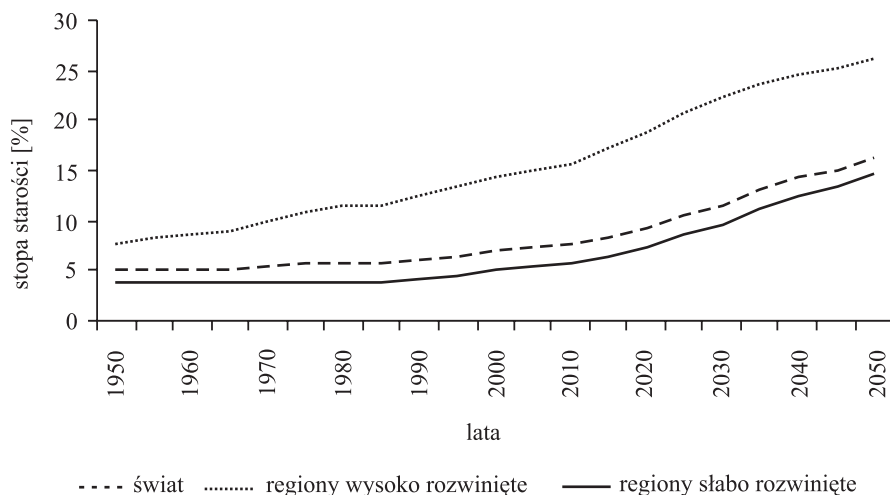
² *Global Ageing. The Challenge of the New Millennium*, Watson Wyatt & CSIS, Washington 2000, s. 1.

³ Opracowanie własne na podstawie *World Population Prospects: The 2006 Revision and World Urbanization Prospects: The 2005 Revision*, Population Divisions of the Department and Social Affairs of the United Nations Secretariat, <http://esa.un.org/unpp> (19.12.2007).

⁴ *Towards the Second World Assembly on Ageing*, raport Sekretarza Generalnego ONZ przygotowany na Drugie Światowe Zgromadzenie nt. Starzenia się Społeczeństw, 8-12.04.2002, Madryt, www.un.org/ageing/ecn52001pc2e.pdf (data dostępu 5.04.2008).

⁵ S. Golinowska, *Starzenie się społeczeństw*, „Polityka Społeczna” 1999, nr 9 (306), s. 1.

⁶ Stopa starości (nazywana również współczynnikiem starości) jest miarą starości demograficznej określającą udział ludzi starych w ogólnej liczbie ludności. Na jej podstawie można określić stopień zaawansowania procesu starzenia się danej populacji.

Rys. 1. Stopa starości w latach 1950-2050 (świat, wysoko i słabo rozwinięte regiony)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *World Population Prospects: The 2006 Revision* and *World Urbanization Prospects: The 2005 Revision*, Population Divisions of the Department and Social Affairs of the United Nations Secretariat, <http://esa.un.org/unpp> (data dostępu 4.06.2008).

wyższego poziomu życia na całym świecie, również w krajach najbiedniejszych i najslabiej rozwiniętych. Populacja świata przekroczyła próg starości demograficznej zaproponowany przez ONZ⁷ na początku XXI w., natomiast według skali Rosseta⁸ stanie się ona demograficznie stara w drugiej dekadzie XXI w. Według teorii drugiego przejścia demograficznego⁹ D.J. van de Kaa, za początek zmian w strukturze wiekowej ludności należy uznać lata sześćdziesiąte XX w., kiedy to w krajach wysoko rozwiniętych „nastąpił zwrot ku wartościom postmaterialnym, zorientowanym na indywidualizację życia, osłabienie zaangażowania w wartości związane z tradycją, rodziną, wysoką płodnością, macierzyństwem”¹⁰. Istotę zmian charakterystycznych dla drugiego przejścia demograficznego D.J. van de Kaa określił jako:

⁷ Udział ludności w wieku 65 lat i więcej w populacji przekraczający 7%. J. Kurkiewicz, *Podstawowe metody analizy demograficznej*, PWN, Warszawa 1992, s. 57.

⁸ Udział ludności w wieku 60 lat i więcej w populacji przekraczający 12%. Tamże.

⁹ Przez wielu demografów nazywanie tego zjawiska „teorią”, przez co nadaje mu się uniwersalny charakter, jest przedwczesne. Dodatkowo nie ma pewności czy omawiane zjawisko ma charakter transformacji z jednego względnie stabilnego stanu do innego (co stanowi istotę przejścia demograficznego), czy są to raczej jednokierunkowe zmiany wielu zachowań demograficznych. M. Okólski, *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Scholar, Warszawa 2005, s. 144.

¹⁰ E. Trafiałek, *Zmiany demograficzne a zadania współczesnej polityki społecznej*, [w:] A. Rączaszek (red.), *Sześćdziesiąt lat polityki społecznej w Polsce. Księga pamiątkowa na jubileusz osiemdziesięciolecia prof. zw. dr hab. Lucyny Frackiewicz*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 2006, s. 191.

- zmniejszanie znaczenia małżeństwa jako formy współżycia ludzi na rzecz koha-bitacji,
- przejście od modelu rodziny „dziecko z rodzicami” (*the king-child with parents*) do modelu „rodzice z dzieckiem” (*the king-pair with a child*),
- przejście od zapobiegawczej antykoncepcji do świadomej prokreacji,
- przejście od homogenicznych typów rodzin i gospodarstw domowych do form różnorodnych¹¹.

Skutki tak poważnych zmian w strukturze ludności według wieku wywołują powszechne obawy. Jeszcze nie tak dawny strach przed eksplozją demograficzną i przeludnieniem Ziemi¹² zastąpiła obawa przed, jak ją określił J. Ciechański, bombą geriatryczną¹³ i powiązaną z nią groźbą depopulacji. Coraz częstsze są apokaliptyczne wizje związane ze zmianami demograficznymi. Przykładowo P. Buchanan twierdzi, że „obecnie (...) więcej jest pogrzebów niż narodzin, więcej trumien aniżeli kołyszek. (...) Nowy hedonizm najwyraźniej nie potrafi zaoferować ludziom żadnego poczucia celowości życia. (...) Człowiek (...) pływając się luksusie i rozpasaniu, zdaje się tracić wolę życia i najwyraźniej pogodził się z nieuchronnie nadciągającą śmiercią”¹⁴. Zdaniem Ch. Godina, jeżeli współczynnik dzietności utrzyma się na poziomie 1,4 dziecka przypadającego na kobietę, to gatunek ludzki zaginie całkowicie około 2400 roku¹⁵. „Nie jest to Apokalipsa. Nasza planeta nie pęka jak orzech po wybuchu bomby atomowej. Nie, my umieramy ze starości”¹⁶.

3. Procesy demograficzne w regionie Azji i Pacyfiku

W regionie Azji i Pacyfiku zmiany demograficzne polegające na starzeniu się ludności rozpoczęły się później niż w krajach europejskich, jednak obecnie ich przebieg jest znacznie szybszy. Jest to efekt znacznego spadku wartości współczynnika dzietności, a także szybko postępującego procesu wydłużania się trwania życia.

W regionie Azji i Pacyfiku od kilku dekad systematycznie obniża się współczynnik dzietności: z poziomu 6 dzieci na kobietę w okresie 1950-1955 do 2,7 w okresie 1995-2000¹⁷. Należy mieć na uwadze, że z powodu niezwyklej złożoności i wielowymiarowości tego regionu pod względem społecznym, kulturowym i gospodar-

¹¹ I. E. Kotowska, *Zmiany modelu rodziny. Polska – kraje europejskie*, „Polityka Społeczna” 2002, nr 4 (337), s. 2.

¹² Na międzynarodowej konferencji ONZ w Bukareszcie z 1974 r. uznano przeludnienie za priorytetowy problem światowy.

¹³ J. Ciechański, *Bomba geriatryczna Europy*, „Ubezpieczenia Społeczne – Teoria i Praktyka” 2007, nr 2 (47), s. 1.

¹⁴ P. Buchanan, *Śmierć zachodu*, Wektory, Wrocław 2005, s. 10.

¹⁵ Ch. Godin, *Koniec ludzkości*, WAM, Kraków 2004, s. 12.

¹⁶ Tamże, s. 13.

¹⁷ M. Nizamuddin, *Population ageing: policy responses to population ageing in Asia and the Pacific*, [w:] *Fifth Asian and Pacific Population Conference: Selected Papers*, Asian Population Studies Series no. 158, ONZ, New York 2003, s. 95.

czym poziom dzietności jest zróżnicowany w poszczególnych krajach. Można wyróżnić następujące grupy krajów regionu Azji i Pacyfiku:

1) o bardzo wysokiej dzietności, znacznie wyższej od współczynnika zastąpienia¹⁸ (Papua-Nowa Gwinea 4,32; Filipiny 3,54; Malezja 2,87; Meksyk 2,40),

2) o dzietności na poziomie zbliżonym do współczynnika zastąpienia (Indonezja 2,38; USA 2,04; Chile 2,0; Mongolia 2,07; Nowa Zelandia 1,96),

3) o niskiej dzietności, poniżej współczynnika zastąpienia (Tajlandia 1,83; Australia 1,76; Chiny 1,70),

4) o krytycznie niskiej dzietności, znacznie poniżej współczynnika zastąpienia (Kanada 1,52; Singapur 1,35; Rosja 1,30; Japonia 1,29; Korea Południowa 1,24; Hongkong 0,94).

Tabela 1. Zmiany przeciętnej długości życia w państwach Azji i Pacyfiku w latach 1950-2050

Kraj	Przeciętna długość życia (w latach)		
	1950-1955	2000-2005	2045-2050
Australia	69,6	80,4	86,0
Chile	54,7	77,9	82,2
Chiny	40,8	72,0	79,3
Filipiny	47,8	70,3	78,7
Hongkong	61,0	81,5	86,7
Indonezja	37,5	70,7	78,6
Japonia	63,9	81,9	87,1
Kanada	69,1	79,8	85,3
Korea Południowa	47,5	77,0	83,5
Malezja	48,5	73,0	80,1
Meksyk	50,8	74,9	81,3
Mongolia	42,2	65,0	76,2
Nowa Zelandia	69,6	79,2	85,2
Papua-Nowa Gwinea	34,7	56,7	67,8
Rosja	64,5	64,8	73,4
Singapur	60,4	78,8	84,6
Tajlandia	50,8	68,6	78,1
USA	68,9	77,4	83,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie *World Population Prospects: The 2006 Revision and World Urbanization Prospects: The 2005 Revision*, Population Divisions of the Department and Social Affairs of the United Nations Secretariat, <http://esa.un.org/unpp> (data dostępu 4.06.2008).

Zróżnicowanie poziomu dzietności między poszczególnymi krajami wynika ze wzajemnego oddziaływania na siebie czynników makro (sytuacja gospodarcza, globalizacja, transformacja społeczno-gospodarcza, instytucje państwa opiekuńczego i

¹⁸ Współczynnik zastąpienia gwarantuje prostą zastępowalność pokoleń i wynosi 2,1 dziecka na kobietę.

jego modele, polityka społeczna, trwałe czynniki kulturowe oraz zmiany zachodzące w wyznawanych wartościach) oraz czynników mikro (model rodziny, poziom dochodów, poczucie bezpieczeństwa, warunki mieszkaniowe)¹⁹. Zmianom w poziomie dzietności towarzyszą równoczesne zmiany w długości życia. W regionie Azji i Pacyfiku w okresie 1950-2000 średnia długość życia wzrosła z 40 do 66 lat²⁰ (tab. 1).

Obniżająca się dzietność oraz rosnąca przeciętna długość życia prowadzą do zmian w strukturze wiekowej ludności, polegających na wzroście liczby ludzi starych i ich udziału w populacji. W 2025 r. w regionie Azji i Pacyfiku populacja ludzi starych liczyć będzie 703 mln, co będzie stanowiło 56% światowej populacji ludzi starych. W roku 2050 populacja ludzi starych w regionie Azji i Pacyfiku wzrośnie do 1,2 mld²¹. Zmianę udziału poszczególnych grup wiekowych w populacji krajów ESCAP²² w latach 2000-2050 prezentuje tab. 2.

Tabela 2. Udział poszczególnych grup wiekowych w populacji krajów ESCAP w latach 2000-2050 (w %)

Wiek	2000	2025	2050
0-14	30	23	19
15-59	61	62	58
60 i więcej	9	15	23

Źródło: M. Nizamuddin, *Population ageing: policy responses to population ageing in Asia and the Pacific*, [w:] *Fifth Asian and Pacific Population Conference: Selected Papers*, Asian Population Studies Series no. 158, ONZ, New York 2003, s. 96.

Stopień zaawansowania procesu starzenia się ludności, jak również tempo przemian demograficznych są niezwykle zróżnicowane w poszczególnych krajach regionu Azji i Pacyfiku (tab. 3).

Państwa Azji i Pacyfiku są obecnie najszybciej starzejącym się regionem świata. Szczególnie intensywne jest tempo przemian w strukturze wiekowej ludności Japonii, Hongkongu, Chin i Singapuru. W Hongkongu w ciągu wieku populacja ludzi starych wzrośnie prawie pięćdziesięciokrotnie. W Singapurze liczba ludzi starych niemalże podwaja się z każdą dekadą. Chiny w połowie XXI w. zamieszkiwać będzie blisko pół miliarda seniorów, co stanowić będzie jedną czwartą światowej populacji ludzi starych. Japonia, która obecnie jest drugim „najstarszym” demograficznie krajem świata (pierwszym są Włochy)²³, w 2050 r. będzie wyróżniać się

¹⁹ J. Ciechański, wyd. cyt., s. 3.

²⁰ M. Nizamuddin, wyd. cyt., s. 95.

²¹ www.unescap.org/ageing/about.htm#Background (data dostępu 5.06.2008).

²² United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific.

²³ K. Kinsell, A.R. Philips, *Global aging: The challenge of success*, „Population Bulletin” 2005, nr 1(60), s. 7.

Tabela 3. Zmiany liczby ludzi starych oraz ich udziału w populacji krajów Azji i Pacyfiku w latach 1950-2050

Kraj	Liczba ludzi starych (w tys.)			Stopa starości (w %)		
	1950	2000	2050	1950	2000	2050
Australia	1 024	3 166	8 462	12,5	16,5	30,2
Chile	417	1 583	5 919	6,9	10,3	28,7
Chiny	41 572	127 775	437 855	7,5	10,1	31,1
Filipiny	1 104	4 206	25 503	5,5	5,5	18,2
Hongkong	73	983	3 534	3,7	14,8	39,4
Indonezja	4 953	16 239	73 595	6,2	7,7	24,8
Japonia	6 437	29 552	45 077	7,7	23,3	44,0
Kanada	1 556	5 126	13 640	11,3	16,7	31,9
Korea Południowa	1 027	5 351	17 844	5,4	11,4	42,2
Malezja	448	1 433	8 796	7,3	6,2	22,2
Meksyk	1 487	7 393	36 062	5,4	7,4	27,3
Mongolia	42	141	850	5,5	5,7	25,1
Nowa Zelandia	250	605	1 574	13,1	15,7	30,2
Papua-Nowa Gwinea	108	207	1 246	6,0	3,8	11,2
Rosja	9 440	27 012	34 884	9,2	18,3	32,4
Singapur	38	424	2 002	3,7	10,5	39,8
Tajlandia	1 041	6 130	20 071	5,0	10,1	29,8
USA	19 728	45 976	107 741	12,5	16,1	26,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie *World Population Prospects: The 2006 Revision and World Urbanization Prospects: The 2005 Revision*, Population Divisions of the Department and Social Affairs of the United Nations Secretariat, <http://esa.un.org/unpp> (data dostępu 4.06.2008).

absolutnie najwyższym poziomem stopy starości na świecie, gdyż prawie połowa (44%) mieszkańców tego państwa będzie w wieku starszym, czyli przekroczy 60 rok życia. W tym czasie średni wiek obywateli Japonii będzie wyniósł 55 lat.

4. Konsekwencje społeczne i gospodarcze przeobrażeń demograficznych w regionie Azji i Pacyfiku

Spadek poziomu dzietności, gdy następuje z wysokiego pułapu, jest początkowo korzystny dla zmian społeczno-ekonomicznych, gdyż powoduje powstawanie tzw. dywidendy demograficznej. Zmniejszenie liczby dzieci w społeczeństwie uwalnia środki, które inaczej musiałyby być przeznaczone na ich utrzymanie i wykształcenie, co umożliwi dodatkowe inwestycje w przyszły wzrost gospodarczy oraz dodatkową konsumpcję przez dorosłych członków społeczeństwa²⁴. W dłuższej perspektywie drastyczne obniżanie dzietności (poniżej poziomu prostej zastępowalności

²⁴ J. Ciechański, wyd. cyt., s. 5.

Tabela 4. Zmiany wskaźników obciążenia demograficznego w krajach Azji i Pacyfiku w latach 1950-2050

Kraj	1950			2000			2050		
	wskaźnik obciążenia demograficznego			wskaźnik obciążenia demograficznego			wskaźnik obciążenia demograficznego		
	ogółem	dziećmi	seniorami	ogółem	dziećmi	seniorami	ogółem	dziećmi	seniorami
Australia	53	41	12	49	31	19	69	27	41
Chile	69	62	7	54	43	11	63	27	36
Chiny	61	54	7	47	37	10	64	25	39
Filipiny	89	83	7	70	64	6	48	29	19
Hongkong	49	45	4	39	23	15	78	20	58
Indonezja	68	59	8	54	47	8	56	27	29
Japonia	68	59	8	47	21	25	96	22	74
Kanada	60	47	12	46	28	18	70	27	44
Korea Południowa	81	75	6	39	29	10	84	19	65
Malezja	85	76	9	60	53	6	53	28	25
Meksyk	85	79	6	62	54	8	61	27	34
Mongolia	83	76	6	62	56	6	53	26	27
Nowa Zelandia	61	47	14	53	35	18	67	27	40
Papua-Nowa Gwinea	77	70	7	77	73	4	45	35	11
Rosja	54	45	10	44	26	18	63	25	39
Singapur	75	71	4	41	31	10	78	20	59
Tajlandia	83	77	6	43	34	10	64	26	38
USA	54	42	13	51	33	19	62	28	34

Źródło: opracowanie własne na podstawie *World Population Prospects: The 2006 Revision and World Urbanization Prospects: The 2005 Revision*, Population Divisions of the Department and Social Affairs of the United Nations Secretariat, <http://esa.un.org/unpp> (data dostępu 4.06.2008).

pokoleń) przy zwiększaniu się długości życia prowadzi do niekorzystnych zmian proporcji między populacją w wieku produkcyjnym a populacją w wieku nieprodukcyjnym. Proporcję tę wyraża wskaźnik obciążenia demograficznego (tab. 4).

W większości krajów Azji i Pacyfiku wskaźnik obciążenia demograficznego zwiększył się w ciągu wieku, co oznacza, że populacja ludzi w wieku produkcyjnym musi pracować na utrzymanie coraz większej rzeszy ludzi w wieku nieprodukcyjnym. Istotną jest jednak nie tyle zmiana wartości tego wskaźnika, co zmiana jego wewnętrznej struktury. W gronie osób w wieku nieprodukcyjnym, które zależne są od ludności pracującej, są zarówno osoby młode będące w wieku szkolnym (przedprodukcyjnym), jak i osoby stare będące w wieku emerytalnym (poprodukcyjnym). O ile w połowie XX w. dominowało obciążenie ludności w wieku produkcyjnym przedstawicielami młodej generacji, o tyle w połowie XXI w. ludność w wieku produkcyjnym obciążona będzie głównie populacją osób starych. Zmiana wewnętrznej struktury wskaźnika obciążenia demograficznego ma istotny wpływ na finanse publiczne. Z badań amerykańskich wynika, że wydatki ponoszone przez państwo na osobę w wieku poprodukcyjnym są trzykrotnie wyższe niż na osobę w wieku przedprodukcyjnym²⁵. Jest to efekt wysokich kosztów świadczeń społecznych, takich jak opieka medyczna, usługi opiekuńcze czy świadczenia emerytalno-rentowe.

Istotną zależność między średnim wiekiem populacji a wielkością wydatków publicznych ponoszonych na sferę socjalną potwierdził już w połowie lat siedemdziesiątych H. Wilensky²⁶. Państwo zwiększa swoje wydatki w miarę postępu procesu demograficznego starzenia się. Wzrost wydatków z budżetów publicznych nierozdzielnie wiąże się natomiast ze zwiększaniem obciążeń podatkowych i quasi-podatkowych. Powstaje w ten sposób dylemat i konflikt interesów: z jednej strony przeobrażenia demograficzne wymuszają wzmoczony fiskalizm; z drugiej strony wymogi konkurencji na światowym rynku zwiększają presję do redukcji obciążeń podatkowych²⁷.

Proces demograficznego starzenia się negatywnie wpływa na konkurencyjność gospodarki oraz na tempo jej wzrostu²⁸. Powodów tego stanu rzeczy jest kilka. Przytoczone poniżej przykłady tych powodów typowe są dla wszystkich krajów doświadczających skutków drugiego przejścia demograficznego, w tym tych z regionu Azji i Pacyfiku. Stosunkowo wysokie podatki w starych demograficznie krajach powodują, że wysokie są tam koszty pracy, a tym samym koszty produkcji. Efektem tego są wysokie ceny wytwarzanych towarów i usług, które nie są konkurencyjne na globalnym rynku. Brak konkurencyjności cenowej można niwelować wysoką jakością

²⁵ R. Clark, J. Kreps, J. Spengler, *Economics of aging: A survey*, „Journal of Economic Literature” 1978, nr 3 (16), s. 922.

²⁶ S. Golinowska, *Inna rola państwa także w sferze socjalnej*, „Polityka Społeczna” 2000, nr 9 (318), s. 4.

²⁷ Zob. B. Balcerzak-Paradowska, *Współczesne wyzwania dla polityki rodzinnej*, „Polityka Społeczna” 2007, nr 8 (401), s. 2.

²⁸ Zob. J. Ciechański, wyd. cyt., s. 5-6.

i stosowaniem nowatorskich rozwiązań. Zwiększanie wydatków na zaspokojenie potrzeb osób starszych może jednak powodować deficyt środków na edukację, badania i rozwój, co w długim okresie osłabia innowacyjność przedsiębiorstw oraz hamuje wzrost wydajności pracy.

Starzenie się społeczeństwa nie pozostaje bez znaczenia dla rynku pracy. Wzrost udziału ludzi starych w populacji to relatywne obniżenie liczby osób w wieku produkcyjnym i spadek podaży siły roboczej. Skutkować to może powstaniem deficytu „rąk do pracy”, hamującego wzrost gospodarczy. Mniejsza liczba pracowników to także, przy stałym poziomie podatków, mniejsze dochody do budżetu państwa i dalsza konieczność zwiększania obciążeń podatkowych. W tej sytuacji niezbędne wydaje się być podtrzymywanie aktywności zawodowej osób starszych, które jednak niechętnie rezygnują ze swoich przywilejów. Podnoszenie wieku emerytalnego, choć w wielu przypadkach jest koniecznością, wywołuje powszechny opór społeczny, przez co traci polityczne poparcie. Inną metodą łagodzenia niedoboru pracowników oraz uzupełniania struktury ludności jest wykorzystanie ruchów migracyjnych. Takie posunięcie może jednak powodować liczne perturbacje związane z tożsamością narodową, wywoływać różnorodne napięcia społeczne i polityczne. P. Buchanan twierdzi wręcz, że „imigracja grozi dekonstrukcją kraju (...) oraz przekształceniem go w konglomerat narodów, które nie mają ze sobą prawie nic wspólnego – ani historii, ani bohaterów, ani języka, ani kultury, ani wiary, ani tych samych przodków”²⁹.

Ludzi starych odróżnia od ludzi młodych między innymi energia działania i skłonność do ryzyka. Podczas kiedy w młodych populacjach rośnie chęć do inwestowania, podejmowania nowych wyzwań i ponoszenia ryzyka, to w populacjach starych dominuje raczej awersja do ryzyka, nastawienie głównie na oszczędzanie lub konsumpcję. Wysokie podatki oraz ograniczona siła robocza to także główne czynniki powodujące, że gospodarki starych demograficznie krajów są mniej atrakcyjne dla inwestorów zagranicznych niż gospodarki krajów demograficznie młodych. Kapitał lokowany jest najchętniej tam, gdzie fiskalizm jest na stosunkowo niskim poziomie, a potencjał pracowniczy jest dostępny, młody i dobrze wykształcony.

Zdaniem E. Rosseta, przeobrażenia w strukturze wiekowej ludności powodują, że „cała organizacja społeczeństwa i wszystkie działające w nim systemy społeczne ulegają mniejszemu lub większemu przeobrażeniu”³⁰. Wzrost odsetka ludzi starych w populacji implikuje więc zmiany nie tylko w aspekcie ekonomicznym, lecz również w wymiarze społecznym. Przeobrażeniu ulegają systemy wartości, jakość relacji między grupami społecznymi, metody rozwiązywania problemów społecznych i kreowania ładu społecznego.

Wzrost obciążenia ludności w wieku produkcyjnym utrzymaniem osób w wieku poprodukcyjnym może doprowadzić do osłabienia lub nawet załamania systemu zabezpieczenia społecznego opartego na zasadzie solidarności międzypokoleniowej

²⁹ P. Buchanan, wyd. cyt., s. 17-18.

³⁰ E. Rosset, *Trwanie życia ludzkiego*, Wydawnictwo PAN, Wydział Nauk Społecznych, Ossolineum, Wrocław 1979, s. 25.

(repartycyjnej). W Japonii w połowie XX w. 100 osób w wieku produkcyjnym pracowało na utrzymanie 8 osób w wieku emerytalnym, na przełomie wieków – na 21, a w połowie XXI w. będzie pracowało na utrzymanie 74 emerytów. Zwiększanie wydatków na zaspokajanie potrzeb ludzi starych może powodować deficyt środków na świadczenia skierowane do młodszych generacji, przez co tworzyć się może istna „wojna pokoleń”. L.C. Thurow stwierdził, że „w nadchodzących latach prawdopodobnie zmieni się definicja walki klasowej, która nie będzie odtąd oznaczała walki biednych z bogatymi, lecz młodych ze starymi”³¹.

Pewnego rodzaju paradoksem jest, że proces demograficznego starzenia uznaje się z jednej strony za największy sukces ludzkiej cywilizacji, z drugiej natomiast – za najpoważniejszy problem prowadzący do klęski tejże cywilizacji. Wysoki odsetek ludzi starych w populacji jest tożsamy z jej wysokim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego, zaawansowaną opieką medyczną i społeczną, dobrodziejstwem niesienia pomocy i organizacji życia najsłabszym jednostkom. Wysoki odsetek ludzi starych w populacji to niestety także regres gospodarczy, brak stabilności systemu zabezpieczenia społecznego, konflikty międzygeneracyjne oraz groźba depopulacji.

Literatura

- Balcerzak-Paradowska B., *Współczesne wyzwania dla polityki rodzinnej*, „Polityka Społeczna” 2007, nr 8 (401).
- Buchanan P., *Śmierć zachodu*, Wektory, Wrocław 2005.
- Ciechański J., *Bomba geriatryczna Europy*, „Ubezpieczenia Społeczne – Teoria i Praktyka” 2007, nr 2 (47).
- Clark R., Kreps J., Spengler J., *Economics of aging: A survey*, „Journal of Economic Literature” 1978, nr 3 (16).
- Frączak E., *Proces starzenia się ludności Polski a proces urbanizacji*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa 1984.
- Godin Ch., *Koniec ludzkości*, WAM, Kraków 2004.
- Golinowska S., *Starzenie się społeczeństw*, „Polityka Społeczna” 1999, nr 9 (306).
- Golinowska S., *Inna rola państwa także w sferze socjalnej*, „Polityka Społeczna” 2000, nr 9 (318).
- Jackson R., Howe N., *Global Ageing. The Challenge of the New Millennium*, Watson Wyatt & CSIS, Washington 2000.
- Kinsell K., Philips A.R., *Global aging: The challenge of success*, „Population Bulletin” 2005, nr 1(60).
- Kotowska I.E., *Zmiany modelu rodziny. Polska – kraje europejskie*, „Polityka Społeczna” 2002, nr 4 (337).
- Kurkiewicz J., *Podstawowe metody analizy demograficznej*, PWN, Warszawa 1992.
- Nizamuddin M., *Population ageing: policy responses to population ageing in Asia and the Pacific*, [w:] *Fifth Asian and Pacific Population Conference: Selected Papers*, Asian Population Studies Series no. 158, UN, New York 2003.

³¹ L.C. Thurow, *Płyta trzecia: demografia – wzrost liczby ludności, mobilność, starzenie się*, [w:] L. Dziewięcka-Bokun, K. Zamorska (red.), *Polityka społeczna. Teksty źródłowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, s. 94.

- Okólski M., *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Scholar, Warszawa 2005.
- Rosset E., *Trwanie życia ludzkiego*, Wydawnictwo PAN, Wydział Nauk Społecznych, Ossolineum, Wrocław 1979.
- Thurow L.C., *Płyta trzecia: demografia – wzrost liczby ludności, mobilność, starzenie się*, [w:] L. Dziewięcka-Bokun, K. Zamorska (red.), *Polityka społeczna. Teksty źródłowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003.
- Towards the Second World Assembly on Ageing*, raport Sekretarza Generalnego ONZ przygotowany na Drugie Światowe Zgromadzenie nt. Starzenia się Społeczeństw, 8-12.04.2002, Madryt, www.un.org/ageing/ecn52001pc2e.pdf (data dostępu 5.04.2008).
- Trafiałek E., *Zmiany demograficzne a zadania współczesnej polityki społecznej*, [w:] A. Rączaszek (red.), *Sześćdziesiąt lat polityki społecznej w Polsce. Księga pamiątkowa na jubileusz osiemdziesięciolecia prof. zw. dr hab. Lucyny Frąckiewicz*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 2006.
- World Population Prospects: The 2006 Revision and World Urbanization Prospects: The 2005 Revision*, Population Divisions of the Department and Social Affairs of the United Nations Secretariat, <http://esa.un.org/unpp> (data dostępu 4.06.2008).
- www.unescap.org/ageing/about.htm#Background.

DEMOGRAPHIC BACKGROUND OF SOCIAL AND ECONOMIC CHANGES IN THE REGION OF ASIA AND PACIFIC

Summary

The effect of second demographic transition is systematic growth of old people's share in population. This process is typical for populations in all over the world, but nowadays it is especially intensive in the region of Asia and Pacific. In the future demographic changes will cause there many economic and social problems.

Łukasz Jurek, mgr, doktorant w Katedrze Socjologii i Polityki Społecznej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.